

GEOPOLITYCZNE ASPEKTY POLITYKI ENERGETYCZNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Wraz z odbudową autorytarnych struktur rosyjskiej państwowości pojawiła się kwestia zwiększania wpływu Federacji Rosyjskiej w stosunkach międzynarodowych. Jego istota zaczęła się wyrażać przejściem od geopolityki do geoeconomiki z uwzględnieniem celów wynikających z tej pierwszej, tj. odzyskania wpływów i znaczenia, którymi cieszył się Związek Radziecki.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie geopolitycznych aspektów polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej w odniesieniu do:

- Podstaw rosyjskiej polityki energetycznej, konstytuujących realizację jej celów politycznych, gospodarczych i geostrategicznych;
 - Uwarunkowań realizacji rosyjskiej polityki energetycznej na obszarach: Azji Środkowej, Bliskiego Wschodu, Afryki i Europy;
- W rezultacie, przybliżenie w zarysie tej problematyki.

Podstawy rosyjskiej polityki energetycznej

Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej stanowi wyraz adaptacji zarówno do uwarunkowań środowiska międzynarodowego, jak i do wykorzystania dominującego wpływu występujących w nim czynników gospodarczych i ekonomicznych¹. Znaczenie Federacji Rosyjskiej na rynku energetycznym można identyfikować poprzez pryzmat posiadania zasobów energetycznych i ich dostawę do finalnego odbiorcy (tj. konsumenta)². Dla Rosjan odgrywanie roli pierwszoplanowego dostawcy paliw płynnych do państw sąsiadujących z Federacją Rosyjską kreuje określony imperatyw polityczny, wynikający z rosyjskiej mentalności oraz podejścia do rzeczywistości społecznej. Imperatyw ten wyraża się w dążeniu Federacji Rosyjskiej do:

¹ Podstawy rosyjskiej polityki energetycznej zostały po rozpadzie ZSRR ustanowione w 1992 r. w ramach „Strategii rozwoju energetycznego Federacji Rosyjskiej”. W grudniu 1994 r. rząd zatwierdził „Strategię rozwoju energetycznego Federacji Rosyjskiej (główne założenia)”. Następnie, w maju 1995 r., prezydent FR wydał dekret pod nazwą „Główne wytyczne dla polityki energetycznej i restrukturyzacji przemysłu paliwowego i energetycznego Federacji Rosyjskiej na lata do 2010 r.”, rząd zaś w październiku zaaprobował „Główne wytyczne dla strategii energetycznej Federacji Rosyjskiej”. Zmiany strategii dokonano po dojściu do władzy W. Putina. 23 listopada 2000 r. rząd przyjął główne założenia strategii energetycznej Rosji do roku 2020. W maju 2002 r. Ministerstwo Energii FR wydało do nich założenia wykonawcze. W oparciu o zapisy tych dwóch dokumentów została przygotowana „Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej do 2020 r.”, zaaprobowana i przyjęta przez rząd 28 sierpnia 2003 r.

² Aktualnie szacuje się, że Federacja Rosyjska posiada największe na świecie zasoby gazu ziemnego, drugie na świecie zasoby węgla i ósme na świecie zasoby ropy naftowej. Country Analysis Brief. Russia, Energy Information Administration (źródło: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Full.html>, dostęp 10.06.2008).

- Uzyskania przez Rosję decydującej lub pełnej kontroli dostaw surowców energetycznych do państw sąsiadujących, a także do państw będących ich importerami;
- Przejęcia poważnej części udziałów lub pełnej kontroli dystrybutorów energii w państwach sąsiadujących oraz w innych państwach, położonych często na odległych od Rosji kontynentach;
- Decydującego lub pełnego uzależnienia państw sąsiadujących oraz państw będących importerami surowców energetycznych od rosyjskiego czynnika energetycznego.

Działania Rosji w sektorze energetycznym są wynikiem zaplanowanej strategii rządu zmierzającej do zwiększenia jej znaczenia na arenie międzynarodowej³. Koncepcję tę wyraża projekt dokumentu „*Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej do 2030 r.*”, który został opracowany na zlecenie Ministerstwa Przemysłu i Energetyki FR przez najważniejsze rosyjskie ośrodki badawcze, zajmujące się energetyką⁴. Dokument ten zakłada rozbudowę i unowocześnienie rosyjskiej gospodarki poprzez wykorzystanie źródeł energii. Sektor energetyczny traktowany jest jako „koło zamachowe” rosyjskiego postępu cywilizacyjnego, a także narzędzie polityki międzynarodowej. Jest to istotny determinant rosyjskiego sposobu myślenia o przyszłości Federacji Rosyjskiej⁵.

W obowiązującym dokumencie *Strategia energetyczna Rosji do 2020 r.* skoncentrowano się na trzech kluczowych kwestiach: reformie sektora energetycznego, umocnieniu rosyjskiego eksportu oraz zapewnieniu przez eksport

³ *RUSSIA/US/EU: 'Security Thinking' Fuels Energy Dilemma*, Oxford Analytica, Thursday, September 21 2006.

⁴ Jego publikacja miała miejsce w 2007 r., w celu przeprowadzenia konsultacji społecznych. Samo przyjęcie miało nastąpić w 2008 r., lecz nie dokonano tego do chwili obecnej.

⁵ Obecnie szacuje się, że Rosja jest po Arabii Saudyjskiej drugim na świecie producentem ropy naftowej. Jej zasoby oceniane są na 112 mld baryłek, z czego 60 mld to złoża w pełni udokumentowane. Rosjanie są świadomi, że nie mogą konkurować z takimi krajami jak Arabia Saudyjska czy Kuwejt i od kilku lat intensywnie robią wszystko, aby zwiększyć wydobycie. Analitycy szacują, że tylko w latach 1996-2003 uruchomiono w Rosji produkcję z prawie 80 pól naftowych Syberii o zasobach ponad 2,5 mln baryłek, a wiele nowych czeka na zainstalowanie urządzeń wydobywczych i zapewnienie transportu. Jeszcze nie tak dawno wielu ekspertów uważało, że Syberia jest swego rodzaju tratwą posadowioną na kolosalnym basenie roponośnym. Być może to prawda, ale jak dotąd złoża syberyjskie, choć wielkie, są jednak znacznie mniej bogate i często trudniej dostępne w porównaniu z zasobami Bliskiego Wschodu. Wyśrubowana produkcja ropy rosyjskiej może niepokoić kraje zrzeszone w OPEC, jako że zmienić by to mogło strukturę cen za ten surowiec na rynkach światowych. Zdaniem niektórych ekspertów, wielkość rosyjskiego wydobycia w nieodległej przyszłości wyniesie 12 mln bpd. Poważnym problemem są jednak wysokie koszty wydobycia ze złóż północno-wschodniej Syberii i terenów arktycznych. Aktualnie szacuje się, że Federacja Rosyjska posiada największe na świecie zasoby gazu ziemnego, drugie na świecie zasoby węgla i ósme na świecie zasoby ropy naftowej. Istotnym elementem świadczącym o kondycji rosyjskiego sektora energetycznego jest zgodnie ze „*Strategią... 2030*” prognoza wydobycia do 2030 r. na Wschodniej Syberii i Dalekim Wschodzie 73-80 mld m sześć. gazu na rok (nie ma natomiast prognozy eksportu gazu w region Azji i Pacyfiku, który wedle aktualnego dokumentu już w 2020 r. powinien sięgnąć 80 mld m sześć.). G. Milewska, *Atrakcyjna rosyjska ropa*, Przegląd techniczny, 9 /2006; Country Analysis Brief. Russia, Energy Information Administration (źródło: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Full.html>, dostęp 10.06.2008).

surowców energetycznych bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Jak stwierdza M. Gołębowska, w koncepcji aktualizowanej strategii energetycznej przesunięto punkty ciężkości. W centrum uwagi znalazły się: reforma całej gospodarki, uzyskanie wpływu na międzynarodowe rynki surowców energetycznych (ceny ropy zostaną w perspektywie 2030 r. istotnym zewnętrznym czynnikiem, oddziałującym na gospodarke) oraz zapewnienie krótko- i długoterminowego bezpieczeństwa energetycznego państwa jako efektu realizacji dwu pierwszych priorytetów⁶.

Istotnym elementem świadczącym o kondycji rosyjskiego sektora energetycznego jest zgodnie ze „Strategią... 2030” prognoza wydobycia do 2030 r. na Wschodniej Syberii i Dalekim Wschodzie 73-80 mld m sześć. gazu na rok (nie ma natomiast prognozy eksportu gazu w region Azji i Pacyfiku, który wedle aktualnego dokumentu już w 2020 r. powinien sięgnąć 80 mld m sześć.)⁷. Dokument ten nie rozwija natomiast z założenia dwóch powiązanych wzajemnie tematów: 1. Uruchomienia nowych złóż gazowych na Wschodniej Syberii i Dalekim Wschodzie Rosji; 2. Rosyjskiej ekspansji energetycznej w Azji Północno- i Południowo-wschodniej. Jako priorytet infrastrukturalny wpisano jedynie do projektu budowę gazociągu Ałtaj do Chin. Wynikać to może *de facto* z niepewności, co do rozwoju nowych obszarów wydobycia i umocnienia pozycji Rosji w regionie Azji i Pacyfiku gdyż dotyczy rozwoju gospodarczego odległych regionów i wprost integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej.

Uwarunkowania rosyjskiej polityki energetycznej

Rozpatrując geopolityczny kontekst polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej należy podkreślić, iż służy ona realizacji interesów, które umożliwią jej utrzymanie dominującej pozycji w stosunkach międzynarodowych, tak w skali globu, jak i poszczególnych jego obszarów. Rosyjska polityka energetyczna pełni przy tym funkcję narzędzia, które wykorzystywane do realizacji celów geostrategicznych poprzez cele geoekonomiczne. Służy przy tym do budowy i utrzymania wpływu politycznego:

- na obszarach byłego imperium radzieckiego;
- w Europie, w ramach i poprzez Unię Europejską;

⁶ Celem reformy rosyjskiej gospodarki ma być obniżenie jej energochłonności (rozwój gałęzi nie energochłonnych) i optymalizacja bilansu surowców pierwotnych (obecnie zdominowanego przez gaz), a przez to zmiana roli energetyki oraz wrażliwości gospodarki na jej wyniki ekonomiczne (uzależnione z kolei od eksportu). Aktualny projekt strategii 2030 stanowi kontynuację obowiązującej polityki energetycznej, zaś zmiana akcentów wynika z dostosowania celów do możliwości, jakie daje aktualna sytuacja w gospodarce, kierunków realnie prowadzonej polityki i poziomu zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego. Dostosowanie obejmuje trzy bloki zagadnień: tendencje w energetyce i gospodarce Rosji, związane z sytuacją na rynkach zagranicznych (cena ropy, cena kontraktowa eksportowanego gazu), wzrost strategicznej aktywności i efektywności na rynkach zagranicznych i w stosunku do zagranicznych graczy (w obszarze gazu: działania Gazpromu), a także brak niezbędnej restrukturyzacji energetyki Rosji. Op. Cit. M. Gołębowska, Ratunek dla flagowego okrętu: strategia energetyczna Rosji do 2030 r., Instytut Studiów Energetycznych (serwis internetowy, dostęp 4.06.2008).

⁷ Obecnie Transneft buduje ropociąg ze wschodniej Syberii do Oceanu Spokojnego. Jego oddanie do użytku planowane jest w latach 2015-2017.

- na obszarach Azji Środkowej i Dalekiego Wschodu;
- na innych kontynentach, tj. w Arktyce, Afryce, Ameryce Południowej i Północnej.

Rozpatrując kontekst rosyjskiej polityki energetycznej i jej znaczenie dla poszczególnych obszarów globu, z uwagi na rozległość tematu, skoncentrowano się tylko na dwóch z wyżej wymienionych: na Azji Środkowej oraz na kontynencie europejskim, a konkretnie na jego części tworzącej Unię Europejską. Zostało to podyktowane związkiem między polityką energetyczną Federacji Rosyjskiej realizowaną w Azji Środkowej a jej implikacjami dla Unii Europejskiej i tworzących ją państw.

Azja Środkowa, Bliski Wschód, Afryka i Europa w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej

Federacja Rosyjska podjęła szereg działań w sektorze energetycznym, skoncentrowanych na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw (ze szczególnym uwzględnieniem państw Azji Środkowej: Azerbejdżan, Kazachstan, Turkmenistan), Europy (Białoruś, Ukraina), Europy Środkowej i Wschodniej (wobec państw byłego bloku wschodniego), oraz Europy Zachodniej (Unii Europejskiej) i Stanów Zjednoczonych⁸. Na każdym z tych obszarów i wobec każdego z położonych tam państw rosyjska polityka, w tym energetyczna, przybiera inną postać, specyficzną do uwarunkowań, w których przychodzi ją realizować:

- w przypadku państw WNP położonych w Azji Środkowej wyraża dążenie do przywrócenia zależności od rosyjskich koncernów energetycznych (Gazprom, Łukoil, Rosneft, inne) polegającej na rosyjskim pośrednictwie w dostawach do innych części świata;⁹

⁸ Wymienione powyżej obszary działań są pochodną rosyjskiego podejścia do oceny poszczególnych państw i organizacji międzynarodowych. Szerzej M. Kaczmarek, „Rosyjski rewizjonizm wobec Zachodu”, maszynopis, Warszawa 2009.

⁹ „Już prawie dwa miesiące Aszchabad jest pozbawiony dochodów z eksportu gazu. Surowiec przestał płynąć 9 kwietnia, kiedy eksplozja rozerwała tuż przed granicą z Uzbekistanem główny eksportowy gazociąg z Turkmenistanu. O sprowokowanie awarii turkmeńskie ministerstwo spraw zagranicznych oskarżyło Gazprom, który nagle wstrzymał odbiór surowca. - Nagle wstrzymanie przepływu gazu wywołuje tzw. efekt bomby próżniowej. System powinien być przygotowywany do wyłączenia przez trzy dni, a Rosjanie zrobili to przez dobę - tłumaczył w piątek dziennikarzom w Paryżu Odek Odekow, szef turkmeńskiego państwowego instytut geologicznego. Dodał, że Aszchabad natychmiast naprawił rozerwaną rurę, ale do tej pory nie puszczono nią gazu. - Z powodu wstrzymania transportu gazu musieliśmy wstrzymać wydobycie ze 195 złóż - mówił Odekow, cytowany przez agencję Ria Nowosti. A to znaczy, że sytuacja jest krytyczna. Bo nagłe wstrzymanie eksploatacji złóż gazu może doprowadzić do ich zniszczenia. Turkmeńskich zarzutów Moskwa nie komentuje. (...) Aszchabad może wysyłać surowiec tylko rurami z czasów ZSRR, które kontroluje Gazprom. Rosyjski koncern wykorzystuje monopol na transport, by handlować turkmeńskim gazem w Europie na własny rachunek. Do bezpośrednich dostaw z Turkmenistanu Rosjanie nie chcą dopuścić, bo to byłby koniec ich gazowego monopolu w Europie. Wstrzymanie teraz eksportu turkmeńskiego gazu jest na rękę Gazpromowi - uważał Michaił Korczemkin, szef firmy analitycznej East European Gas Analysis. Na początku roku ceny rosyjskiego gazu były najwyższe w Europie i eksport Gazpromu spadł aż o połowę. Koncern musiał o jedną piątą ograniczyć własne wydobywanie. Zastępując w eksporcie turkmeński surowiec własnym gazem, Rosjanie mogą zwiększyć swoje dochody o 800 mln dol. miesięcznie. A Turkmenistan z powodu blokady traci 1 mld dol. miesięcznie - powiedział Korczemkin agencji Reuters. Analitycy zwracali

- w przypadku państw Europy Południowej i Wschodniej przejęcie całości infrastruktury energetycznej związanej z gazem i ropą;
- w przypadku państw byłego bloku wschodniego rosyjska polityka energetyczna wyraża osiągnięcie podobnych celów. W przypadku państw Europy Zachodniej, przede wszystkim Niemiec, Francji, Włoch współdziałał w zyskach płynących z eksploatacji i dostaw surowców oraz wspólne przedsięwzięcia wobec państw trzecich;
- w przypadku Stanów Zjednoczonych rosyjska polityka zagraniczna ukierunkowana została na wygrywanie różnic między nimi, a ich zachodnioeuropejskimi sojusznikami na tle konfliktu w Iraku i pośrednio w Afganistanie.

Pozostałe państwa zachodnioeuropejskie (np. Norwegia) stały się obiektem zabiegów na rzecz pozyskania przez rosyjskie koncerny wiedzy i umiejętności, technologii, do eksploatacji złóż położonych w trudno dostępnych terenach podbiegunowych i na Syberii. Ważnym determinantem rosyjskiej polityki energetycznej, kilkakrotnie wymienianym w projekcie „*Strategii energetycznej Rosji do 2020 r.*”, jest obecna niepewność Federacji Rosyjskiej, co do perspektyw wydobywania i dystrybucji surowców energetycznych z państw Azji Środkowej do państw Unii Europejskiej.

Do 2015 r. Azerbejdżan zamierza zwiększyć wydobycie gazu do 47.5 mld m. sześć., tj. trzy razy więcej niż w 2006 r. W 2007 r. wyprodukuje 27.4 mld m. sześć. Oznacza to, że Azerbejdżan będzie dysponował wystarczającą ilością surowca do napełnienia dwóch gazociągów (NABUCCO, który przez Turcję i Bałkany dotrze do Austrii oraz Posejdon, który przez Adriatyk dotrze z Grecji do Włoch). Pojawienie się kaspijskiej konkurencji oznaczać może podważenie rosyjskiego monopolu w Europie Środkowej i Południowej. By temu zapobiec Gazprom zdecydował się na zmianę polityki wobec Baku. W 2006 r. koncern żądał od Azerbejdżanu bardzo wysokiej ceny za swój surowiec, co spowodowało wstrzymanie jego zakupów przez stronę azerską i opóźniło eksport gazu do Europy. W efekcie Azerowie, dzięki inwestycjom, uniezależnili swoje wydobycie od Rosji, co sprawiło, że Gazprom zadeklarował zakup „błękitnego paliwa po cenie rynkowej”. Dzięki temu rozwiązaniu Rosjanie uzyskaliby własny surowiec do zapełnienia gazociągu South Stream. W zamian za szybkie i pewne zyski Azerbejdżan odstąpiłby od konkurencji z Federacją Rosyjską. Podobnie dla Gazpromu/Federacji Rosyjskiej rzecz wygląda z Turkmenią, która porozumiała się w sprawie transportu swojego gazu do Unii Europejskiej przez terytorium Azerbejdżanu (10 mld m.sześć.). Jak stwierdza A. Kubik, gra toczy się o wysoką stawkę. Gaz z Azerbejdżanu to fundament budowy gazociągu Nabucco i bez gazu z Azerbejdżanu ten projekt nie zostanie zrealizowany. Wówczas „*rozwiążą się szanse dostaw do Europy surowca z Turkmenii, Egiptu i innych źródeł na Bliskim*

uwagę, że do eksplozji gazociągu doszło tydzień po fiasku rozmów o gazowej współpracy Aszchabadu z Moskwą. Rosja chciała sobie zapewnić wyłączność na dostawy z nowych złóż Yolotan, które uchodzą za jedne z największych na świecie. Turkmenistan nie tylko odmówił, ale także ogłosił międzynarodowy przetarg na budowę rury, która pozwoli wysyłać gaz z tych złóż na Zachód”. „Gazprom blokuje turkmeński gaz do Europy”, serwis gospodarczy Gazety Wyborczej, 2009-05-31.

Wschodzie. Jeśli gaz z Azerbejdżanu wykupi Gazprom nic nie podważy monopolu Rosjan w Europie”¹⁰

Projekty / kryteria	Nabucco	South Stream	Nord Stream	Amber	Blue Stream	White Stream
Państwa uczestniczące	Turcja Bułgaria, Rumunia, Węgry, Austria, Niemcy,	Rosja Bułgaria, 1) Grecja, Włochy 2) Serbia, Rumunia, Węgry, Austria, Słowenia	Rosja, Niemcy, Holandia	Rosja, Estonia, Łotwa, Litwa, Polska, Niemcy	Rosja, Włochy, Turcja	Turkmenistan, Azerbejdżan, Gruzja, Ukraina, Polska, UE
Cena (miliardy USD)	7,4	12	10	≈ 5	3,2	10-15
Rok powstania (planowany)	2012 – 2013	2013	2010 – 2013	—	2003	2013-2015
Zdolność transportu (miliardy m3)	26 – 32	30	27,5 – 55	—	16	15 – 20
Długość w kilometrach	3300	900	1200	—	1213	960
Państwo eksporter	Azerbejdżan i państwa Azji Środkowej	Rosja i państwa Azji Środkowej	Rosja	Rosja	Rosja i państwa Azji Środkowej	Turkmenistan, Azerbejdżan

Tabela 1. Szlaki przesyłu surowców energetycznych z Azji Środkowej.

W odpowiedzi na inwestycje tych państw i podejmowane przez nie działania Federacja Rosyjska podjęła ofensywę dyplomatyczną, której celem jest odstąpienie przez państwa Azji Środkowej od samodzielnych (tj. bez udziału Rosji) przedsięwzięć. Dotyczy to przede wszystkim kontroli szlaków transportowych (patrz tabela 1). Oferowane przez rosyjskie przedsiębiorstwa energetyczne (aktualnie Gazprom) warunki finansowe dla azerbejdżańskich, czy turkmeńskich producentów mogą ich skłonić do odstąpienia od polityki energetycznej, którą prowadziły w ostatnich latach. Po wojnie w Gruzji Moskwa rozpoczęła ofensywę o przejęcie kontroli nad Caspian Pipeline Consortium (CPC) – głównym ropociągiem do eksportu ropy naftowej z Kazachstanu.

„[...] Długi na 1,5 tys. km CPC łączy pola naftowe w Kazachstanie z portowym terminalem w Noworosyjsku nad Morzem Czarnym. To jedyny ropociąg na terenie Rosji, którego nie kontroluje Transneft, monopolista w eksporcie rosyjskiej ropy rurami. W kaspijski ropociąg zainwestowały głównie amerykańskie koncerny Chevron i ExxonMobil, aby pompować nim surowiec ze swoich wielkich pól naftowych w Kazachstanie. Na budowę takiego niezależnego ropociągu Moskwa zezwoliła za prezydentury Borysa Jelcyna. Ekipie Putina

¹⁰ Szerzej A. Kubik, *Azerbejdżan ma morze gazu dla Europy*, Gazeta Wyborcza, 6.06.2008.

niezależna rura z Kazachstanu zawsze stała ością w gardle. (...) Rura CPC pompuje teraz ok. 32 mln ton surowca rocznie (...) ale z pól w Kazachstanie płynie coraz więcej surowca i zachodnie koncerny chciałyby rozbudować kaspijską rurę, bo inaczej nie uda się wyeksportować kazachskiego "czarnego złota". Jednak Rosja przez kilka lat systematycznie blokowała nowe inwestycje, krok za krokiem zwiększając wpływ na zarządzanie rurą. Najpierw Rosjanie domagali się, aby na czele CPC stanął menedżer z Transnieftu, który nie wydał ani grosza na rurę. W 2006 r. zachodnie koncerny zgodziły się na to, ale zgody na rozbudowę ropociągu nie dostały. Potem Moskwa zażądała, aby zachodnie koncerny obniżyły z 12 do 6 proc. oprocentowanie 5 mld dol. pożyczek, za które wybudowano rurę, i jednocześnie o 50 proc. podniosły opłaty za transport ropy. Po latach bojów o utrzymanie swoich zysków zachodni nafcjarze dali za wygraną i przyjęli warunki Rosji. Wtedy Transnieft ogłosił, że i tak nie zgodzi się na rozbudowę kaspijskiej rury, dopóki nie powstanie kontrolowany przez Rosjan ropociąg przez Bułgarię i Grecję. Rura przez Bałkany pozwoli Rosjanom mieć w garści handel ropą wywożoną przez Morze Czarne z Rosji i Kazachstanu. Opóźnienia z rozbudową CPC stały się problemem także dla Astany, bo nie można zwiększać wydobywania kazachskiej ropy, jeśli nie ma jak jej wyeksportować. Wiosną tego roku Kazachstan obiecał Rosji, że będzie dostarczać co rok 17 mln ton surowca do nowego ropociągu przez Bałkany - byle usunąć bariery dla rozbudowy CPC. Ale i to nie wystarczyło. W połowie roku Oman, który ma 7 proc. udziałów CPC, ogłosił, że sprzedaje je Rosjanom lub Kazachom. Kilka dni temu po wizycie prezydenta Rosji Dmitrija Miedwiediewa w Kazachstanie klamka zapadła. Rosyjski minister energetyki Siergiej Szmato zapowiedział, że w ciągu miesiąca Moskwa chce zakończyć targi z Omanem. Po tej transakcji Rosja będzie miała 31 proc. udziałów CPC - dość, by blokować strategiczne decyzje w tej firmie. Dodatkowe szanse na zwiększenie wpływów Rosji na eksport kazachskiej ropy dał brytyjski koncern BP, który pośrednio ma 6,6 proc. udziałów CPC. Brytyjczycy uważali, że na rozbudowę CPC trzeba zaciągnąć nowe kredyty, i nie chcieli dokładać do interesu z własnej kieszeni. Kiedy Rosjanie zagrozili bankructwem CPC, BP spuściło z tonu i zapowiedziało, że albo sprzeda swoje udziały w kaspijskim ropociągu, albo odda je w zarząd Łukoilowi. Efekt będzie podobny – rosyjska strona będzie kontrolować co najmniej połowę udziałów kaspijskiego ropociągu, decydując o powodzeniu inwestycji zachodnich nafcjarzy w Kazachstanie i tempie rozwoju kazachskiej branży naftowej”¹¹. Jeśli tak się stanie to Federacja Rosyjska umownie „domknie” swą politykę energetyczną na obszarze postradzieckim i pozostanie jedynym producentem i dostawcą paliw płynnych. Jeśli jej się to nie uda to całość przedsięwzięć politycznych opartych na geoekonomicznym rachunku może przynieść mniej spodziewanych korzyści.

Należy w tym miejscu podkreślić, jeden z determinantów określających rosyjską politykę energetyczną na obszarze Azji Środkowej. Jest nim casus irańskiego gazu i jego transportu do Unii Europejskiej, jako potencjalnego odbiorcy surowca. W tym aspekcie można podkreślić niezwykle korzystną – w odniesieniu

¹¹ Op. Cit. A. Kubik, *Rosja przejmie rurę z Kazachstanu*, serwis gospodarczy Gazety Wyborczej, 2008-09-24.

do rosyjskich interesów – sytuację, w której Iran jest izolowany. Stan ten zwiększa rolę Federacji Rosyjskiej w regionie Azji Środkowej m.in. z uwagi na jej stosunki z Iranem. Państwo to jest głównym partnerem politycznym, gospodarczym i wojskowym Rosji na Środkowym Wschodzie. Federacja Rosyjska faktycznie sprzyja rozwojowi wojskowego programu nuklearnego Iranu oraz rozwojowi technologii raketowych. Dostarcza również Teheranowi uzbrojenie konwencjonalne¹². Można zatem oczekiwać, że w dalszej perspektywie Rosja będzie działać na rzecz przedłużania kryzysu wokół Iranu, co nie pozwoli na polepszenie relacji Teheranu z państwami zachodnimi. Izolacja Iranu wobec Zachodu polepsza pozycję przetargową Moskwy, jako dostawcy surowców energetycznych, podczas gdy w przypadku normalizacji jego relacji ze światem zachodnim, Iran stałby się poważnym konkurentem w dziedzinie energetyki. Ponadto Moskwa straciłaby możliwość przedstawiania się w roli pośrednika między Iranem i Zachodem¹³.

Jednym z elementów umacniania pozycji Gazpromu w państwach Azji Środkowej jest koncepcja utworzenia kartelu gazowego. W dniu 28.04.2008 r. w Teheranie odbyło się posiedzenie Forum Państw Eksporterów Gazu (Gas Exporting Countries Forum, GECF) które miało zainicjować jego powstanie. Jednak jego rezultat, a właściwie brak, skłania do wyprowadzenia następujących wniosków:

1. Federacja Rosyjska odroczyła decyzję o powstaniu kartelu, co ma związek z niepowodzeniem prób utworzenia w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw regionalnego kartelu państw produkujących i transportujących surowce energetyczne;
2. Federacji Rosyjskiej może nie zależeć na powołaniu organizacji, która mogłaby ograniczać swobodę jej polityki eksportowej i w której nie miałyby decydującego głosu;
3. Wszystkie inicjatywy Rosji w sprawie utworzenia kartelu gazowego mogą być pozorowanymi działaniami, mającymi umocnić pozycję federacji w relacjach z państwami Unii Europejskiej, uzależnionymi od rosyjskich dostaw gazu¹⁴.

Specyficzną rolę w rosyjskiej polityce energetycznej odgrywa Kaukaz oraz inne regiony przyległe do kontynentu europejskiego, przede wszystkim Bliski Wschód i Afryka Północna. Odnosząc się do Kaukazu, a przede wszystkim casusu Gruzji, należy podkreślić, że jest to aktualnie jedyny niezależny od Rosyjskiego szlak lądowy, łączący państwa Azji Centralnej, zasobne w surowce energetyczne, z państwami położonymi na wschodzie i w centrum kontynentu europejskiego. Przywrócenie rosyjskiej kontroli nad tą drogą komunikacji stanowi obecnie jeden z priorytetów polityki zagranicznej.

Odnosząc się do Bliskiego Wschodu w aspekcie polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej należy podkreślić, iż opanowanie kaukaskich szlaków lądowych wyeliminuje niezależne od czynnika rosyjskiego dostawy gazu, np

¹² Tydzień na Wschodzie, Biuletyn analityczny Rosja Kaukaz Azja Centralna, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, nr 16, 11.07.2007, s. 2

¹³ *Wizyta prezydenta Rosji w Iranie*, Tydzień na Wschodzie, Biuletyn analityczny Rosja Kaukaz Azja Centralna, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, nr 16, 11.07.2007, s. 2-3.

¹⁴ Wnioski za Biuletyn OSW, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, nr 16 (50), 07.05-14.05.2008, s.12.

z Iranu, czy też potencjalnie ropy naftowej i gazu ziemnego z Egiptu. Należy w tym miejscu podkreślić, że szlaki transportu surowców energetycznych biegnące przez Turcję nie mają takiego znaczenia. Wynika to z trzech przyczyn.:

- Pierwszej, w sytuacji, gdy Rosja uzyska dostęp do źródeł zaopatrzenia w surowce energetyczne będzie w znacznej części kontrolować ich podaż (wyjątkiem w regionie Azji Środkowej pozostaje Iran);

- Drugiej, wynikającej ze specyfiki rosyjsko – tureckich relacji. Wyrażają one aktualnie tendencję do zachowania *status quo* w regionie, tj. stabilność istniejących rozwiązań, preferujących współpracę tych dwóch państw, nie zaś ich rywalizację (działania państw trzecich w regionie traktowane są bardzo niechętnie, jeśli nie wrogo). Przyczyną tego stanu rzeczy jest przede wszystkim czynnik kurdyjski. Możliwość utworzenia samodzielnego państwa kurdyjskiego jest paradoksalnie elementem spajającym obecną turecką politykę z rosyjską. Wynika to z faktu, że Turcja potrzebuje w regionie silnego sojusznika, który będzie się poruszał w ramach swoich stref wpływów, nie dokonując przy tym nowego ich podziału (to może bowiem skutkować zmianami terytorialnymi samej Turcji. W przypadku rosyjsko – tureckiej rywalizacji stroną poszkodowaną niewątpliwie byłaby Turcja). Uderzenie Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 r. podważyło tę turecką pewność i nakazało ostrożność w stosunku do amerykańskiego partnera. Z tej perspektywy, autorytarna, borykająca się na Kaukazie z konfliktem czeczeńskim Rosja, jest bliższa Turcji, która ma podobny problem z Kurdami.

- Trzeciej, wynikającej z faktu, że w aktualnym stanie rzeczy rosyjska polityka energetyczna, musi uwzględniać Turcję w ostatecznym bilansie podziału zysków (choćby z tytułu istniejących i potencjalnych szlaków transportu surowców energetycznych przez ten kraj).

Na tym tle tradycyjnie dobre kontakty Rosji z państwami arabskimi, poparte rosyjskimi kontraktami zbrojeniowymi, mogą zredefiniować w nieodległej perspektywie czasu rolę regionu w zaopatrzeniu np. państw Unii Europejskiej w dostawie ropy naftowej i gazu ziemnego z tego regionu świata. Niebagatelną rolę w tym kontekście odgrywa konflikt izraelsko – palestyński, jako czynnik polaryzujący postawy polityczne społeczności państw arabskich i ich elit politycznych. Odnosząc się do państw Afryki Północnej w aspekcie rosyjskiej polityki energetycznej należy podkreślić, iż rosyjskie koncerny energetyczne w zamian za współudział w wydobywaniu i przesyłaniu surowców: ropy naftowej i gazu ziemnego podejmują zobowiązania inwestycyjne, tak jak ma to miejsce w Algierii oraz Libii. Podobnie rzecz może wyglądać w przypadku eksploatacji egipskich złóż tych surowców.

Na tym tle należy podkreślić współzależność między rosyjskimi działaniami i sposobami ich prowadzenia wobec państw Unii Europejskiej. Uzyskiwaniu wpływu towarzyszy promocja współpracy dwustronnej z Rosją. Ma to szczególne znaczenie w przypadku elit gospodarczych, przede wszystkim państw Europy Zachodniej, jak i politycznych (casus Gerharda Schrödera, Silvio Berlusconi). Rozpatrując działania Federacji Rosyjskiej na tej płaszczyźnie należy wskazać na ich następujące elementy.

Po pierwsze, wzajemnie się uzupełniające, tworzące stały element synergii, działania rosyjskich przedsiębiorstw energetycznych: Gazpromu i Łukoilu na

terenie państw Unii. Dzięki ich aktywności zawieranie są długoterminowe kontrakty, które tworzą trwałą więź między rosyjskim dostawcą a europejskim odbiorcą.

Po drugie, dążenie do uzyskania przez rosyjskie koncerny energetyczne prawa do bezpośredniej sprzedaży na rynkach państw – kontrahentów (porozumienia m.in. z Austrią, Francją, Włochami). Towarzyszy temu umacnianie i zwiększanie rosyjskiego monopolu na rynkach państw Unii Europejskiej poprzez udział w infrastrukturze (sieci przesyłowej i dystrybucyjnej, w systemie przechowywania gazu – budowa podziemnych zbiorników w Austrii, dzierżawa zbiorników w Niemczech, plany ich budowy na Węgrzech, w Rumunii, Turcji, Belgii), który połączony z prawem bezpośredniej sprzedaży na rynkach detalicznych (m.in. na Węgrzech, w Niemczech, Austrii, Bułgarii) tworzy dogodne warunki dla wzmacniania wpływu gospodarczego¹⁵. Na tym tle, jedną z form działalności jest tworzenie firm z prawami do operowania na obszarze państw europejskich, podległych rosyjskim koncernom energetycznym (m.in. Gazprom Marketing&Trading w Wielkiej Brytanii, Wingas-Europa spółka z BASF i innymi firmami) oraz spółek dystrybucyjno handlowych z przedsiębiorstwami energetycznymi (m.in. Central Energy Italia Gas Holding AG, CEIGH, spółka z ENI).

Po trzecie, przeciwdziałanie możliwości powstania niezależnych od rosyjskich szlaków transportu surowców energetycznych (Odessa – Brody, Nabucco). Na tym tle szczególną rolę odgrywa budowa gazociągu północnego Nord Stream, portu przeładunkowego ropy naftowej Ust – Ługa oraz rozbudowa gazo i ropociągów do tego miejsca, które Federacja Rosyjska traktuje w sposób priorytetowy¹⁶.

Po czwarte, wspólna sprzedaż surowców energetycznych, energii do państw trzecich z udziałem firm europejskich (m.in. z Eletricite de France). Wymienione działania potwierdzają wielowymiarowość, złożoność, kompleksowość a zarazem efektywność rosyjskiej polityki energetycznej realizowanej na obszarze Unii Europejskiej, lecz bez jej udziału.

W kontekście ekspansji rosyjskich firm energetycznych, w tym przede wszystkim Gazpromu, przełomem był rok 2006, w którym *de facto* podważono wchodzące od 1 lipca 2007 r. zasady Komisji Europejskiej, ograniczające praktyki monopolistyczne. Udział Gazpromu w europejskim sektorze gazowym, tj.

¹⁵ Symptomatyczne dla tego kierunku rosyjskich działań były zapowiedzi rządu Federacji Rosyjskiej w sprawie bezpośrednich dostaw ropy naftowej do Czech. W tygodniku "Euro" V. Bartuska, specjalny przedstawiciel ds. bezpieczeństwa energetycznego w czeskim ministerstwie spraw zagranicznych. Oferta ma na celu wyeliminowanie firmy, która pośredniczy w dostawach rosyjskiej ropy do Czech. Bartuska nie ujawnił nazwy tego pośrednika i szczegółów rosyjskiej propozycji. Stwierdził tylko, że jest to oferta "bezprecedensowa", jakiej dotąd nie złożono innym państwom. Tego typu działanie eliminuje pozycję Orlenu, który kontroluje większość czeskich rafinerii. Podobne działania były podejmowane wobec Polski. Rosja kilkakrotnie proponowała Polsce traktat o dostawach i tranzycie ropy naftowej. Nasz rząd odrzucał tę ofertę, bo byłaby sprzeczna z prawem UE. *Rosja oferuje Czechom ropę. Konsternacja w PKN Orlen*, źródło: Serwis Gospodarczy Gazety Wyborczej, 2008-09-11.

¹⁶ K. Rokiciński, *Budowa rurociągu północnego w świetle bezpieczeństwa regionu bałtyckiego i Rzeczypospolitej Polskiej*, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, Rok XLVIII NR 4 (171) 2007, s. 112-113.

transporcie, dystrybucji i handlu gazem pogłębia trudności Komisji Europejskiej w egzekwowaniu praw unii na tym rynku¹⁷. Na tym tle, zasady współpracy, w formule uwzględniającej równy dostęp jednej strony do rynku energetycznego drugiej strony, które zostały zawarte w dokumencie pod nazwą Karta Energetyczna, uległy również podważeniu¹⁸. Należy przy tym podkreślić, że jest on sprzeczny z zasadami rosyjskiej polityki energetycznej, gdyż w wymiarze praktycznym zakłada m.in. zniesienie monopolu Gazpromu na dostawy gazu z Rosji i z krajów Azji Środkowej. Podobnie rzecz wygląda z przyjętą przez Unię Europejską strategią bezpieczeństwa energetycznego, którą działania Federacji Rosyjskiej podważają. Jej drugi priorytet zakłada solidarność energetyczną państw europejskich poprzez wzajemną pomoc w sytuacji kryzysu. Identyfikuje także działania, które powinny temu zapobiec¹⁹. Zapisy te stopniowo stają się iluzoryczne.

Rezultatem tak wielowymiarowej i złożonej polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej jest uzyskanie uprzywilejowanego miejsca dostawcy i nadzorca przepływu surowców energetycznych do państw położonych na kontynencie europejskim, w tym przede wszystkim Unii Europejskiej. Umożliwiłoby to stałe oddziaływanie Federacji Rosyjskiej na rozwój gospodarczy wspólnoty, a także jej finansów. Dzięki temu cele gospodarcze i finansowe współgrałyby w sposób naturalny z politycznymi, tworząc możliwość przyporządkowywania rosyjskim interesom interesów państw tworzących Unię Europejską. Na tym tle znaczenie Federacji Rosyjskiej na rynku energetycznym można identyfikować poprzez pryzmat posiadania zasobów energetycznych i ich dostawę do finalnego odbiorcy (tj. konsumenta). Dla Rosji odgrywanie roli pierwszoplanowego dostawcy paliw płynnych do państw Unii Europejskiej kreuje określony imperatyw polityczny, wynikający z rosyjskiej mentalności oraz podejścia do rzeczywistości społecznej. Imperatyw ten wyraża się w dążeniu Federacji Rosyjskiej do:

1. Uzyskania przez Rosję decydującej lub pełnej kontroli dostaw surowców energetycznych do Unii Europejskiej;
2. Przejęcia poważnej części udziałów lub pełnej kontroli dystrybutorów energii w państwach Unii Europejskiej;
3. Decydującego lub pełnego uzależnienia państw Unii Europejskiej od rosyjskiego czynnika energetycznego.

Rosyjski wpływ poprzez politykę energetyczną (np. zaopatrywania w surowce energetyczne) na Unię Europejską i państwa ją tworzące może stworzyć przy tym sytuację „dwubiegunową”. Z jednej strony występować może Rosja, z drugiej instytucje Unii Europejskiej realizujące *de facto* ten sam, tj. rosyjski kierunek działania politycznego. Kierunek ten oznacza odwrócenie negatywnych – z rosyjskiego punktu widzenia – zmian na Ukrainie, na Kaukazie i w Azji

¹⁷ *Gazprom w Europie 2006 – przyspieszenie ekspansji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, luty 2007, s. 1 i kolejne.

¹⁸ Dokument ten stanowił wyraz wspólnego podejścia państw Unii do kwestii bezpieczeństwa energetycznego z uwzględnieniem interesów drugiej strony (potencjalnego kontrahenta). L. Kovačovská, *European Union's Energy (In)security – Dependence on Russia*, Defence&Strategy, 2/2007, s. 7-9.

¹⁹ *Green Paper on A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, 2006/03/08, COM (2006)105.

Środkowej. Konsekwencjami dla państw Unii Europejskiej, pośrednimi i bezpośrednimi, byłyby:

- utrwalenie w zależności od Federacji Rosyjskiej państw Azji Środkowej zasobnych w surowce energetyczne;
- uczynienie niecelowymi przedsięwzięć zwiększających poziom bezpieczeństwa energetycznego Polski oraz pozostałych państw regionu Europy Środkowej i Wschodniej;
- uzależnienie od rosyjskiego wpływu ekonomicznego, a następnie politycznego Ukrainy;
- odizolowanie i marginalizacja Gruzji oraz innych państw Kaukazu, które zdecydowałyby się na suwerenne decyzje nie uwzględniające interesów Federacji Rosyjskiej;
- zwiększenie rosyjskiego oddziaływania na państwa Azji Środkowej, a tym samym wzmocnienie pozycji Federacji Rosyjskiej na Dalekim Wschodzie w relacjach z Chinami i innymi państwami regionu;
- dalsze zwiększanie rosyjskiego oddziaływania na państwa Unii Europejskiej (przede wszystkim wiodące: Niemcy, Francję, Włochy, pośrednio na Wielką Brytanię).

Działania rosyjskiej polityki, ich występowanie, chronologia i sekwencja czasowa, wskazują, że realizacja zarysowanego kierunku ma już miejsce. Świadczą o tym działania Federacji Rosyjskiej wobec państw Unii Europejskiej, państw Azji Środkowej, czy Polski oraz państw Europy Środkowej i Wschodniej i Kaukazu. Wymagają one przy tym dobrej koordynacji, elastyczności i pragmatyzmu ze strony rosyjskiej dyplomacji. Ta konstatacja odnosi się do szeregu rosyjskich działań i zabiegów dyplomatycznych, podejmowanych w nieodległej przeszłości, obecnie oraz w najbliższej przyszłości, które niewątpliwie są i będą złożone. Dotyczą bowiem z jednej strony sfery decydentów politycznych, ich zaplecza, z drugiej zaś decydentów gospodarczych oraz lobby przemysłowego.

Podsumowanie

Współczesne stosunki gospodarcze są jednym z elementów kształtujących środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego. Nabierają one szczególnego znaczenia, gdy generują współzależności mogące prowadzić do ograniczenia suwerenności jednych państw przez inne. Zwykle w drodze kształtowania polityki danego podmiotu, bądź ich grupy jako rezultatu swoistego uzależnienia ekonomicznego. Konstatacja ta dotyczy zarówno państw wysoko uprzemysłowionych, jak i państw będących ich „zapleczem”. Generowany w stosunkach gospodarczych wpływ nie jest przy tym stały. Wpływ ten może ulec zmianie na korzyść strony słabszej ekonomicznie, lecz posiadającej wystarczającą strategię i wolę działania, środki, by dokonać zmiany istniejących współzależności na przyszłą zależność. Należy przy tym podkreślić, że relacje współzależnych i zależnych gospodarczo państw są przy tym trudne do określenia, gdyż bywają osadzone w kontekście politycznym, społecznym i kulturowym, a niekiedy również cywilizacyjnym i historycznym. Ta sytuacja sprawia, że współczesne stosunki gos-

podarcze są nie tylko asymetryczne, lecz stanowią także płaszczyznę kreowania asymetrycznych współzależności²⁰.

SUMMARY

GEOPOLITICAL ASPECTS OF RUSSIAN FEDERATION ENERGETISTIC POLICY

Considering geopolitical contest of Russian Federation, should underline, that it serves achieving one's affairs, which make it possible dominant position in foreign affairs, in globe scale, as in Russian individual regions. The Russian energetistic policy is certain like function full tool, which used to realization of geo-strategical aims, through geoeconomical goals. The result so multidimensional energetistic policy Russian Federation is getting the privilegent place of supplier and supervisor of flow energetistic materials on states laid on European continent, in the first of all European Union. This would make possible the permanent influence Russian Federation on economic development and also its finances.

²⁰ „Asymetria” i „asymetryczność” są pojęciami określającymi różnorodne formy dysproporcji, zróżnicowania i dysharmonii, które w sposób naturalny lub zamierzony występują w otoczeniu przeciwstawianych sobie rzeczywistości. Dotyczą one zarówno ich sfery materialnej, głównie gospodarczej, ekonomicznej, naukowej, technicznej, informacyjnej i militarnej, jak i sfery duchowej – obejmującej aspekty kulturowe, religijne, etyczne i inne. Wzajemna symetria czynników opisujących wielowymiarowy układ porównywanych ze sobą zależności minimalizuje, w określonym przedziale ufności, możliwość generowania zagrożeń oraz stabilizuje względnie trwałą równowagę ich zmian. J. Pawłowski (red.), *Pojęcie, istota oraz tendencje rozwojowe zagrożeń asymetrycznych, studium teoretyczne*, Warszawa AON, 2002, s. 35.

